

міжнародних вимог і необхідністю постійного оновлення знань, умінь і навичок. Самоосвіта визначається як отримання системних знань в певній області, яка передбачає безпосередній інтерес особистості в органічному поєднанні з самостійністю в вивченні матеріалу. Однією з головних завдань майбутнього авіаційного фахівця є проблема організації самоосвітньої діяльності. Дані характеристики процесу самоосвіти, а саме: індивідуалізація, саморегулюючий характер і сприяння самореалізації особистості. Самоосвіта в авіаційній школі виконує важливі завдання, спрямовані на всі види підготовки майбутнього авіаційного фахівця.

Ключові слова: мотивація, самоосвіта, майбутні авіаційні фахівці, саморозвиток, самовиховання.

Herasymenko Liudmila. Motivation to self-study of future aviation specialists during professional training.

The realization that the future aviation professionals need to study aviation industry outside the program material and forming professionally important personal qualities, due to the new conditions in aviation, encourages teachers to address the problem of motivating students to self-education and self-development. The article is devoted to the problem of motivation to future aviation specialists' self-education. This issue is particularly relevant regarding the increase of international requirements and the necessity for constant updating of knowledge and skills. Self-education is defined as obtaining of systematic knowledge in a certain area, which provides a direct interest of a personality combined with autonomy in the study of the material. One of the main challenges for the future aviation professionals is self-organization. The main characteristics of self-education process are defined as individualization, self-regulating nature and the assistance for self-realization. Self-education in a flight school performs important tasks aimed at all types of training future aviation professionals.

Key words: motivation, self-education, future aviation professionals, self-improvement, self-development.

УДК 378.808.5

Олександр Діденко, д. пед.н., професор
Національна академія Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького

Оксана Залюбівська, к.пед.н.
Вінницький національний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ СУЧАСНОГО РИТОРИЧНОГО ІДЕАЛУ ВИКЛАДАЧА ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті представлено особливості змісту сучасного риторичного ідеалу викладача технічного університету на основі аналізу риторичних і педагогічних концепцій ідеалу й академічного красномовства видатних представників вітчизняної технічної освіти. Зміст досліджуваного явища розкрито через бінарну опозицію «ідеал – антиідеал» і структуровано 5-ма показниками: педагогічна спрямованість; енергія інтелекту; енергія академічного слова; енергія особистості; громадянськість.

Ключові слова: риторична культура, риторичний ідеал, педагогічний ідеал, риторичний ідеал викладача технічного університету.

Постановка проблеми. Ключова професійна функція викладача університету – педагогічний вплив на студентів, і не лише як майбутніх фахівців, а як лідерів професійної

сфери і громадянського суспільства. Саме до такої ролі мають готувати українські університети своїх випускників. Тому успішність самого викладача напряму пов'язана з його лідерським потенціалом. Лідерство визначають як *вплив* особистості на групу людей, що спонукає до досягнення спільної мети (Дж. Террі). «Потенційну енергію» лідерства (науково-педагогічного, професійного, громадянського) викладач перетворює в «кінетичну енергію» впливу через слово – основний інструмент викладацької діяльності. Відтак очевидною постає триєдність: *риторична культура – лідерство – педагогічний вплив*. Необхідна професійна якість викладача – його риторична культура – є важливим показником його лідерства. Сутнісним компонентом риторичної культури викладача в аспекті розвитку лідерства є сформоване уявлення про професійний риторичний ідеал (*далі* – РІ).

Також погоджуємося з дослідниками [1; 2 та ін.] щодо таких причин необхідності формування сучасного РІ педагога: збереження в суспільстві стереотипу радянського РІ, актуальність проблеми комунікативної агресії, трактування риторичної діяльності педагога як взірця для наслідування широким загалом тощо.

Метою статті є визначення особливостей змісту й систематизація ключових ознак риторичного ідеалу викладача технічного університету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчать про брак наукових розвідок з проблеми РІ викладача технічного університету. Разом з тим, присутніми в означеній темі є дослідження РІ в історичному та соціокультурному аспектах, що здійснили С. Аверінцев, Л. Мацько, А. Михальська, Г. Сагач, О. Сковородніков, М. Хлебнікова та ін.; дослідження педагогічної риторики, в тому числі й РІ педагога, зокрема праці Н. Голуб, Н. Іпполітової, І. Тімоніної, О. Юніної та ін; положення про педагогічну майстерність І. Зязюна та ін.

А. Михальська, зокрема, визначає РІ як історично сформовану, ієрархічно організовану систему найбільш загальних вимог до мовленнєвого твору і мовленнєвої поведінки, як присутній елемент культури, загальний принцип організації її логосфери [1, с. 43], описує типологію РІ сучасної логосфери в опозиції «софістський РІ – сократівський РІ».

І. Тімоніна аналізує кореляції понять «педагогічний ідеал» і «риторичний ідеал». Дослідниця акцентує, що це феномени однієї природи – уховної реальності. Риторика й педагогіка має загальний вихідний соціокультурний статус. Освітня та риторична діяльність – два види культурної діяльності, що мають загальну гносеологічну установку на пізнання. Без мови, заснованої на мисленні, без здобування знань «шляхом напруженого творчого мислення», без здатності і вміння «формувати ідею» принципово неможливий процес пізнання, а разом з ним і процес відтворення культури. [3, с. 90–91]. Л. Мацько та О. Мацько дослідили національні риси українського РІ: честь, шляхетність, духовність, подвижництво. Сучасний український РІ, на думку дослідниць, має розвиватись у царині гуманістичної риторики; містити цінності конструктивного діалогу, мовного порозуміння, морального обов'язку, високої освіченості, національної свідомості, виразного індивідуального мовомислення [4, с. 187–188].

Вагомим для розробки РІ педагога є трактування ідеалу вчителя В. Сухомлинським. Відомий український педагог зводить цей ідеал на «потрійному» фундаменті: 1) радість від спілкування з учнями, віра в них; 2) глибоке знання навчального предмета, психології та педагогіки; 3) мовленнєва культура [5, с. 450–463]. Щодо європейського бачення ідеалу викладача університету, то його знаходимо у джерелах [6; 7 та ін.], у яких розкривається динаміка професійної ідентичності викладачів вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Результати аналізу зазначених наукових джерел дозволяє нам визначити риторичний ідеал викладача технічного університету як історично сформовану систему вимог до мовлення й мовленнєвої поведінки, втілення яких підносить риторичну педагогічну діяльність до рівня досконалості; як взірець, який є орієнтиром і стимулом для самовдосконалення в педагогічній риторичній діяльності. У дослідженні змісту та можливих структурних елементів РІ викладача технічного університету ми виходили з того, що вони з необхідністю мають корелювати з ключовими показниками ефективної риторичної діяльності: етос, логос і пафос мовця.

Потенційні педагогічні вади викладання технічних дисциплін (технократизм, раціоналізація, авторитаризм, брак діалогу, знеособленість, емоційна знебарвленість) актуалізують необхідність риторизації навчального процесу. Його розглядають (Л. Аксьонова, С. Мінсєва та ін.) як 1) моделювання навчальних предметів відповідно до алгоритму риторичної діяльності; 2) процес пізнання й виховання через спілкування з текстами й конкретними особистостями, прилучення до цінностей культури; 3) діалогізм, дискурсоцентризм, співробітництво, суб'єкт-суб'єкту взаємодію, подолання авторитарності й технократизму, 4) гуманітаризацію освіти. До вказаних концептів риторизації навчального процесу ми додаємо реалізацію в риторичній педагогічній діяльності триєдності етосу – пафосу – логосу. Саме тут бачимо ключову проблему викладання технічних дисциплін, яка може бути розв'язана в царині риторики: домінування логосу (раціонально-логічна, інтелектуальна, знанієва складова педагогічного мовлення), брак етосу (етична, світоглядна, гуманістична, ціннісна складова), пафосу (емоційна, почуттєва складова). У світлі цього в риторичній діяльності викладача технічного університету, вважаємо, з необхідністю має простежуватись обґрунтований В. Сухомлинським принцип гармонії знань і моральності: від культури слова до емоційної культури, від емоційної культури до культури моральних відносин [5, с. 507].

Також можна провести кореляцію між РІ та риторичною культурою викладача технічного університету. Останню визначаємо як багатовимірне особистісне утворення, яке 1) містить сукупність засвоєних риторичних знань та умінь, гуманістично, ціннісно та педагогічно орієнтованих норм риторичної діяльності, а також індивідуально-творчого стилю її реалізації з метою педагогічного впливу на особистісний розвиток і професійне становлення майбутніх інженерів; 2) має чотири компоненти: мотиваційно-ціннісний; інтелектуально-творчий; мовностилістичний; особистісно-виконавський. Сформованість уявлення про РІ є показником мотиваційно-ціннісного компоненту риторичної культури. Разом з тим, вияв риторичної культури на високому рівні наближує її носія до РІ.

У розробці змісту РІ викладача технічного університету першорядним є аналіз педагогічної діяльності видатних вітчизняних діячів технічної науки періоду становлення й розвитку вищої технічної школи. У джерелах [8; 9; 10; 11; 12 та ін.] виокремлюємо риси педагогічної майстерності, академічного красномовства та громадянськості представників вітчизняної технічної освіти періоду її становлення (XIX – поч. XX ст.). Зокрема, їм були притаманні натхненне прагнення прищепити студентам любов до предмета та науки в цілому; фундаментальна наукова ерудиція; постійне прагнення до самоосвіти; внутрішній естетизм; постійне піклування про людей; цікавість до кожної людини; небайдужість, здатність завойовувати симпатію; прагнення сформулювати філософсько-науковий світогляд студентів, доступність, ясність, жива образність у викладі складного наукового матеріалу, пафос, публіцистичність, емоційність. На думку В. Чихачова, це була справжня школа громадянського виховання, самостійного творчого мислення, це було мистецтво гармонії думки й слова, що забезпечує активність сприйняття змісту [8, с. 21]. За спогадами сучасників, лекції видатних професорів того часу давали слухачам не лише інтелектуальне, а й високе естетичне задоволення.

Так, учні та колеги засновника та першого директора Київського політехнічного інституту, «батька руських інженерів» В. Кірпічова (1845–1913 рр.), згадують його як блискучого лектора [9]. Його знаменитий учень, професор Київського політехнічного інституту, Мічиганського та Стенфордського університетів С. Тимошенко (1878–1972 рр.), у своїх спогадах так характеризує академічне красномовство вчителя: «Студенти дуже любили цей курс і аудиторія Кірпічова була завжди повна. Головна причина успіху була у величезній ерудиції В. Кірпічова. Він не обмежувався вузько своєю спеціальністю» [10, с. 85]. Сам В. Кірпічов у промові «Значення фантазії для інженерів» називає визначальну ознаку мислення інженера та викладача технічної школи. Розвинена творча уява інженерів, дослідників є обов'язковою рушійною силою науки: «Шкідливі для розвитку технічної справи всякі шаблони, встановлені зразки, готові конструкції. Вони вбивають фантазію, віднімають у неї поле діяльності, породжують мертвенність» [11].

У «Спогадах» С. Тимошенка знаходимо такі обов'язкові ознаки РІ викладача: захопленість наукою, вимогу «бути оригінальним дослідником у предметі, який він викладає» [10, с. 44], бажання «ввести в свою науку» студентів [10, с. 38]. Про себе він писав: «Я дуже хвилювався, але так як я точно знав, що хочу сказати і говорив найпростішими короткими фразами, то студентам було легко за лекцією стежити і вони були задоволені. Минуло 55 років з часу моєї першої лекції, а я й досі продовжую хвилюватися, коли вхожу в аудиторію і хоча наперед знаю все, що потрібно сказати, але ніколи не йду на лекцію без ретельної підготовки» [10, с. 106].

Взірцями академічного технічного красномовства були професори Катеринославського вищого гірничого училища Л. Пісаржевський (1874–1938 рр.), М. Протодьяконов (1874–1930 рр.), О. Терпигорев (1873–1959 рр.). Однією з головних особливостей їхнього красномовства була майстерність роздумів вголос, безпосереднє продовження науково-дослідного процесу у присутності слухачів. Невипадково найвагоміший науковий внесок Л. Пісаржевського – електронно-іонна теорія виникнення струму в гальванічних елементах – спала професору на думку під час лекції [12]. І таких прикладів є достатньо в історії академічного красномовства.

Отож, до ключових ознак РІ викладача технічного університету слід віднести найперше – обшир і глибину наукових знань, інтелектуальні здібності, продуктивність наукового мислення. Ці ознаки важливі в риторичному аспекті: мовлення збагачується непідробним пафосом, дослідницьким натхненням. Навпаки поверхові знання предмета, трансляція «готових істин» замість продукування, формують «удаваний пафос, штучне красномовство, яким він (педагог) намагається посилити вплив на свідомість учнів» [5, с. 451]. Такий лектор не заражає слухачів бажанням власних наукових пошуків та здобуття професіоналізму, а відвертає від цього.

Сучасне уявлення про ідеал викладача університету в основних своїх вимогах залишається тим самим. Це засвідчують як вітчизняні, так і зарубіжні дослідження. Ми пристаємо на думку дослідників духовно-моральної культури викладача ВНЗ ХХІ століття [13], що педагог може навчитися багато чому, але йому нема чого робити за викладацьким пультом, якщо педагогічна робота не набула для нього суспільної значимості, особистісної цінності. Найважливішими цінностями-якостями, які формують педагогічний ідеал ХХІ століття, є: високий рівень самосвідомості, самоповага, самостійність, незалежність суджень, що поєднується з повагою до думки інших людей, здатність орієнтуватися у світі духовних цінностей та ситуацій навколишнього життя, уміння приймати рішення й нести відповідальність за свої вчинки [13, с. 6]. Додамо, що риторична діяльність допомагає усвідомити загальнолюдські й професійні цінності, розвиває гуманітарне діалогічне мислення, формує позитивне ставлення до людини та світу.

Сучасні українські вчені акцентують також таку обов'язкову рису особистості педагога, як громадянськість. В. Андрущенко, В. Литвин та ін. визначають сучасного педагога просвітителем, активним перетворювачем суспільства [14, с. 163]. Н. Голуб оприявлює вказану ознаку в риторичній моделі вчителя: особистість – громадянин – професіонал – оратор [2].

Європейські дослідники [6; 7 та ін.] розглядають прагнення до професійного ідеалу як процес професійної ідентичності, що є джерелом і ресурсом професійному розвитку. Згадані дослідження показують, що сучасні студенти найчастіше називають такі особистісні риси ідеального професора: обізнаність, навички ефективного спілкування; дидактична майстерність, вміння розважити, особистісні якості (гідність, терплячість, чесність, відкритість, природність, піклування). Тобто ідеальний викладач – це педагог, особистість, експерт предметних знань. Естонські дослідники [6] отримали такі висновки щодо трансформації уявлень про педагогічний ідеал у викладачів університетів Тарту й Таллінна впродовж певного часу від початку викладацької діяльності: досконале знання предмета не є достатнім, викладач повинен мати більш широкий погляд на життя; викладання вимагає мудрості, життєвого досвіду, світогляду, а не тільки книжних, технічних знань [6, с. 117–118]. Бачимо, що український ідеал викладача в цілому відповідає загальноєвропейському.

У розробці моделі РІ сучасного викладача технічного університету акцентованим вважаємо положення І. Зязюна та ін. про гуманістичну спрямованість як головну умову й ознаку педагогічної майстерності. Вона означає утвердження словом і працею найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки й стосунків [15, с. 30].

Цінності інженерно-технічної діяльності, які переважно складають професійну аксіосферу викладача технічного університету, мають зводитися на фундаменті гуманістичних пріоритетів у визначенні переваг та небезпек науково-технічного прогресу. За результатами аналізу джерел філософії техніки та філософії освіти [16–22 та ін.], ми виокремили ідеї, які «попадають» у ціннісне поле сучасного педагога-інженера: розрив між рівнями технології та моральності; загрози гранично раціоналізованої, технократичної організації суспільства (Л. Мемфорд [16]); перетворення людини на об'єкт техніки, уніфікація людей під владою техніки (Ж. Еллюль [17]); згубність для освіти технократичного розуміння людини, яке в Україні має ще й деформовану, обтяжену тоталітаризмом радянського періоду, форму (В. Бех [18]); зближення гуманітарного й природничо-наукового мислення; підпорядкування технічної творчості людським імперативам, вимога до інженера бути гуманістом (В. Шубін [19]); відновлення пріоритетів гуманістичного над науково-технічним; об'єднавча сила духовних цінностей як єдина надія у вирішенні глобальних проблем ХХІ ст. (Б. Гершунський [20]); розвиток творчих потенцій людини, що засновані на «пізнанні серцем», як кредо сучасної «освіти людиноцентризму» (В. Кремень [21]). Отож, педагогічна місія сучасного викладача технічного університету – виховати інженера, для якого пріоритетом є гуманістична цінність інновацій технічного прогресу. Підтримуємо ідею О. Романовського: технічний університет майбутнього – це гуманітарно-технічний університет, що виховує спеціалістів, які засвоїли необхідність нових відносин з довкіллям та суспільством [22].

В описі *українського* РІ не можна пропустити повз увагу вимоги до мовця у світлі проблем пострадянської логосфери, яка, вважаємо, має ще не визначений «гальмівний шлях». З-поміж інших виділяємо тут настанови про свободу й культуру думки та слова О. Забужко [23], Й. Лося [24], Є. Сверстюка [25] та ін. У зверненні до українських майстрів слова ми солідаризувалися з О. Забужко: «в нинішній лінгвістичній ситуації в Україні хіба лише літератори – люди, котрі безпосередньо працюють з мовою і в мові, занурені в саму її зміслову речовинність, – ще зберегли в поглядах на неї природний здоровий глузд практиків», тому «не теоретику, а саме літераторові-практику належить нині в Україні першеське право голосу» [23].

Сутнісні риси (вимоги) українського РІ, що оприявлюють інтелектуально-творчий та морально-вольовий аспекти мовлення, що великою мірою стосуються РІ вченого, педагога вищої школи, точно визначив видатний український письменник, філософ, громадянин Є. Сверстюк [25]: звільнитися від програмованої, заляканої, блудливо-догідливої думки; протистояти малокультурності, безпринципності, напіввченості, екстенсивному, імітованому розвитку думки, бутафорії, всеїдності; виховувати дисципліновану творчу думку, яка шукає, виборює істину, а не пропонує її для вжитку; вчитись думати без догматів; духу рутини й химери має протистояти внутрішня енергія інтелекту, яка постійно долає себе, усуває вже готові ідеї, звільняє місце новим і з неослабленою увагою йде за реальністю.

Український журналіст, професор Й. Лось, який вважає спорідненими професії журналіста й педагога [6, с. 41–43], найбільшої ваги надає таким характеристикам мовця, який здійснює вплив на чисельну аудиторію: аристократизм і шляхетність мотивації («Втрата шляхетних орієнтирів, ідеалів неминуче завершується ентропією» [6, с. 28]); вміння бачити великі істини, вловлювати тенденції розвитку; пристрасне, яскраве, точне, глибоке мислення; моральний тип мислення, що формує «слово-діло, слово-важіль, слово-рушій, слово-вчителя» [6, с. 255]; онтологічний оптимізм; спроможність подвинути на шляхетний вчинок; правдивість, що робить людей автентичними, надає їм гідність; репрезентація непроминальних вартостей, що повинні слугувати орієнтиром для поколінь; витіснення цинізму й віртуального словоблудства, інформаційного сміття, автоматизованого конформізму, пихи, мілкодумної самовпевненості.

Узагальнивши й систематизувавши положення досліджуваних праць та власні педагогічні спостереження, пропонуємо модель РІ викладача технічного університету (див. табл. 1).

Таблиця 1

Риторичний ідеал викладача технічного університету

<i>Показники</i>	<i>Ідеал</i>	<i>Антиідеал</i>
<i>педагогічна спрямованість</i>	гуманістична спрямованість: антропоцентризм, небайдужість, цікавість, піклування про студентів, дух добра; відданість справі; підпорядкування технічної творчості людським імперативам;	егоцентрична спрямованість; технократична спрямованість; байдужість до студентів, до педагогічної діяльності
<i>енергія інтелекту</i>	великий обшир і глибина наукових знань; творчість, продуктивність наукового мислення («культура відкритих запитань»); загальна ерудиція; подвижництво в науці;	поверхові знання; екстенсивний, імітований розвиток думки; стереотипне, догматичне мислення («культура готових відповідей»);
<i>енергія академічного слова</i>	правильність, багатство, виразність, впливовість мовлення: слово-діло, слово-важіль, слово-рушій, слово-вчитель, спрямовані на формування інженера; бажання лектора ввести студентів в «свою» науку; лектор – дослідник у предметі, який викладає; лекція як роздуми вголос, як безпосереднє продовження науково-дослідного процесу в присутності слухачів; мистецтво заохочення аудиторії до творчого процесу пошуків істини; вміння збуджувати пізнавальну активність; зв'язок теорії з практикою; міждисциплінарна інтеграція; педагогічна творчість;	низький рівень мовленнєвої культури; удаваний пафос, штучне красномовство; примноження інформаційного сміття; риторична діяльність за інструктивними вказівками; лектор пропонує «готові істини для вжитку»; компілятивність, поверховість, описовість навчального матеріалу; педагогічне невігластво;
<i>енергія особистості</i>	аристократизм; гідність; великодушність; педагогічний такт; здатність завойовувати симпатію; впливовість; спроможність подвигнути на шляхетний вчинок; щирість і шляхетність почуттів і слів;	малокультурність; пихатість; мілкодумна самовпевненість; цинізм; конформізм; брутальність почуттів і слів;
<i>громадянськість</i>	правдивість і принциповість; суспільна активність; патріотизм; «гармонія знань і моральності»; «епічне бачення дійсності, проєкція на історію й на майбутнє»; репрезентація вартостей, що повинні слугувати орієнтиром для поколінь.	безпринципність; суспільна байдужість; брак моральної відповідальності.

Ураховуючи наявність як «ідеальних» ознак, так і таких, що існують, але суперечать ідеалу, ми використали в моделі бінарну опозицію «ідеал – антиідеал», що є виправданою, зокрема, в дидактичному, виховному аспектах.

Висновки. Риторичний ідеал викладача технічного університету визначаємо як історично сформовану систему вимог до мовлення й мовленнєвої поведінки, втілення яких підносить риторичну педагогічну діяльність до рівня досконалості; як взірець, який є орієнтиром і стимулом для самовдосконалення в педагогічній риторичній діяльності. Його зміст структурують такі взаємопов'язані показники: педагогічна спрямованість; енергія інтелекту; енергія академічного слова; енергія особистості; громадянськість. Цілеспрямоване формування у майбутніх викладачів технічних університетів (магістрантів та аспірантів) уявлення про професійний риторичний ідеал є необхідною педагогічною умовою розвитку їх педагогічної риторичної культури, в першу чергу, у її мотиваційно-ціннісній складовій. Сформований риторичний ідеал є визначальним спонукальним чинником у прагненні майбутніх викладачів технічного університету до самореалізації в педагогічній діяльності, професійного зростання, позитивної спрямованості особистісних, риторичних, педагогічних перетворень.

Список використаних джерел

1. Михальская А. К. Русский Сократ. Лекции по сравнительно-исторической риторике: Учеб. пособие для студентов гуманитарных факультетов / А. К. Михальская. – М. : Издательский центр «Academia», 1996. – 192 с.
2. Голуб Н. Б. Идеал сучасного вчителя: мовно-риторичний аспект / Н. Б. Голуб // Вісник Житомирського державного університету. – 2007. – Вип. 32. – С. 132–136.
3. Тимонина И. В. К вопросу о корреляции понятий «педагогический идеал» и «риторический идеал»: историко-педагогический аспект / И. В. Тимонина. // Образование и наука. – 2010. – № 11. – С. 88–97.
4. Мацько Л. І. Риторика: Навч. посіб. для студ. вузів/ Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – 2-е вид., стер. – К. : Вища шк., 2006. – 311 с.
5. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 4. – С. 393–629.
6. Naamer A., Lepp L., Reva E. The dynamics of professional identity of university teachers: reflecting on the ideal university teacher // Studies for the Learning Society, 2012, Volume 2, Issue 2-3, Pages 110–120.
7. Lamot C., Engels N. The development of student teachers' professional identity. European Journal of Teacher Education, 2010, 33(1), Pages 3–18.
8. Чихачев В. П. Лекторское красноречие русских ученых XIX века / В. П. Чихачев. – М. : Знание, 1987. – 100 с.
9. Оноприенко В. І. Становление высшего технического образования на Украине / В. І. Оноприенко, Т. А. Щербань. – К. : Наукова думка, 1990. – 140 с.
10. Тимошенко С. П. Воспоминания / С. П. Тимошенко. – Киев : Наукова думка, 1993. – 424 с.
11. Профессор В. Л. Кирпичев: «Фантазия нужна для инженеров» : к 120-летию НТУ «ХПИ». // Політехнік. – 2004. – 23 груд.
12. Міщенко О. Особливості лекторської майстерності у педагогічній діяльності викладачів Катеринославського вищого гірничого училища в дореволюційний період [Електронний ресурс] / О. Міщенко // Проблеми професійного становлення майбутнього фахівця в умовах сучасного освітнього простору : міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (12 квітня 2013 р.). – Режим доступу : http://www.kspu.kr.ua/download/conf2013/section3/article_mishchenko.pdf.
13. Чернилевский Д. В. Духовно-нравственная культура преподавателя вуза XXI века / Д. В. Чернилевский, О. К. Филатов // Духовно-нравственная культура преподавателя высшей школы XXI века : материалы междунар. науч.-образовательной конф. «Духовное возрождение на основе синтеза науки, религии, культуры, образования». – М. : МГТА, 2002. – С. 3–14.

14. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ століття / авт. кол. : Литвин В. (кер.), Андрущенко В., Довгий С. [та ін.]. – К. : Навчальна книга, 2003. – Книга 3 : Модернізація освіти. – 943 с.
15. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос [та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна. – 2-е вид., допов. і переробл. – К. : Вища шк., 2004. – 422 с.
16. Мемфорд Л. Міф про машину. Техніка і розвиток людини / Л. Мемфорд // Сучасна зарубіжна соціальна філософія : хрестоматія / упоряд. В. Лях. – К. : Либідь, 1996. – С. 58–87.
17. Еллюль Ж. Техніка, або виклик століття / Ж. Еллюль // Сучасна зарубіжна соціальна філософія : хрестоматія / упоряд. В. Лях. – К. : Либідь, 1996. – С. 25–58.
18. Бех В. П. Технократизм у дискурсі проблем вищої школи : монографія / В. П. Бех, І. В. Малик ; [за ред. В. П. Бека]. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 263 с.
19. Шубин В. И. Культура. Техника. Образование [Электронный ресурс] / В. И. Шубин, Ф. Е. Пашков. – Днепропетровск : Полиграфист, 1999. – 201 с. – Режим доступа : <http://n-t.ru/ri/sb/kt.htm>.
20. Гершунский Б. С. Философия образования для ХХІ века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б. С. Гершунский. – М. : ИнтерДиалект, 1997. – 697 с.
21. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в контексті проблем освіти / В. Г. Кремень // Гуманізм та освіта : зб. матеріалів VIII міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 19–21 вересня 2006 р.) – Вінниця : УНІВЕРСУМ–Вінниця, 2006. – С. 9–17.
22. Романовський О. Г. Психолого-педагогічні основи гуманізації технічної освіти / О. Г. Романовський // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць / за ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О. Г. РОМАНОВСЬКОГО. – Харків : НТУ «ХП», 2010. – Вип. 28. – С. 51–59.
23. Забужко О. Мова і влада / О. Забужко. // Хроніки від Фортінбраса: Вибрана есеїстика 90-х. Ел. ресурс: <http://exlibris.org.ua/zabuzko/index.html>
24. Лось Й. Д. Публіцистика й тенденції розвитку світу. У 2 ч. / Лось Й. Д. – Ч. 1. – Львів : ПАІС, 2008. – 376 с.
25. Сверстюк Є. Свобода слова і культура думки / Є. Сверстюк // На святі надій : вибране. – К. : Наша віра, 1999. – 781 с.

Диденко Александр, Залюбовская Оксана. Особенности содержания современного риторического идеала преподавателя технического университета.

В статье представлены особенности содержания современного риторического идеала преподавателя технического университета на основе анализа риторических и педагогических концепций идеала и академического красноречия выдающихся представителей отечественной технической образования. Содержание изучаемого явления раскрыто через бинарную оппозицию «идеал – антиидеал» и структурировано по пяти показателям: педагогическая направленность; энергия интеллекта; энергия академического слова; энергия личности; гражданственность.

Ключевые слова: *риторическая культура, риторический идеал, педагогический идеал, риторический идеал преподавателя технического университета.*

Didenko Oleksandr, Zaliubivska Oksana. Features contents of modern rhetorical ideals teacher technical university.

The article describes modern rhetorical ideal of teacher of Technical University based on the analysis of rhetorical and pedagogical concepts and ideals of academic eloquence of outstanding representatives of domestic technical education. Rhetorical ideal of the teacher is defined as a historically established requirements system for speech and speech behavior, the embodiment of which elevates the rhetorical pedagogical activity to the level of perfection; as the example, as the incentive for self-improvement in the rhetorical pedagogical activity. The content of the studied

phenomenon revealed by a binary opposition «ideal – anti-ideal». Its structure includes 5 components: 1) pedagogical orientation (humanistic orientation, subordination of technical creativity to the human imperatives against the self-centered and technocratic orientation); 2) energy of intelligence (creativity of scientific thinking («culture of open questions») against stereotypical thinking («culture of ready answers»); 3) energy of academic word (correctness, richness and expressiveness of speech, impact of speech, familiarizing students to search for truth against the lack of speech culture, artificial pathos, compilative educational material); 4) energy of personality (dignity, pedagogical tact in the ability to influence, sincerity and nobility of feelings and words against vanity, arrogance, conformity; crudeness of feelings and words); 5) public spirit (adherence to principles, social activity, «harmony of knowledge and morality» against unscrupulousness, public indifference, lack of moral responsibility).

Keywords: *rhetorical culture, rhetorical ideal, pedagogical ideal, rhetorical ideal of teacher of technical university.*

УДК 656.7.260

Олена Задкова, к.пед.н.
Кіровоградська льотна академія
Національного авіаційного університету

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ-ПІЛОТІВ ДО ДІЙ В ПРОБЛЕМНИХ СИТУАЦІЯХ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто науково-теоретичні основи формування готовності пілотів до вирішення проблемних ситуацій, які виникають в процесі виконання польоту. Розглянуті питання, пов'язані з необхідністю підвищення якості професійної підготовки льотного складу. Сформульовані завдання теоретичної підготовки курсантів-пілотів.

Ключові слова: *авіація, курсанти-пілоти, людський фактор, надійність, професійна підготовка, готовність.*

Постановка проблеми. Практика сучасних авіаперевезень свідчить про те, що роль фахівця у функціонуванні системи «людина – машина» зазнає суттєвих змін. Виявляється це у зміні характеру діяльності льотного складу, яка полягає в необхідності сприйняття і обробки значних обсягів інформації, часто взаємно не пов'язаної між собою, що ускладнюється значною емоційною напругою. Проте, на жаль, якості, які дозволяють пілотів успішно діяти в нестандартній ситуації виявляються недостатньо сформованими. Часто, на перший план виходять недостатня швидкість сприйняття, перемикання і розподілу уваги, низький рівень сформованості навичок швидкого і вірного реагування, стереотипний, стандартизований характер мислення, надмірна автоматизація рухових навичок, отриманих ще в процесі початкового навчання [1]. Все це свідчить про те, що проблема забезпечення ефективного виконання основних професійних функцій пілотів, як в звичайних умовах, так і в проблемних ситуаціях залишається актуальною. Тому одним з найважливіших завдань авіаційної педагогіки і психології, теорії та практики льотного навчання є вивчення ролі людського чинника у льотних подіях, виявлення та аналіз припущених помилкових дій пілотів в проблемних ситуаціях польоту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літературних джерел показує, що проблемам підготовки льотного складу з метою підвищення його професійної надійності присвячено досить багато робіт. Наприклад, в ході досліджень, проведених Р. М. Макаровим [2; 3; 4]; В. Л. Маришуком [5; 6]; І. М. Рудним [7]; В. Д. Шадриковим [8], встановлено, що важливими компонентами формування професійної надійності є тренажерна і теоретична підготовка.